

Pospíšil, Ivo

Postava "patriarchy slavistiky" u Edwarda L. Keenana : (Josef Dobrovský and the origins of the Igor' Tale, 2003)

Slavica litteraria. 2012, vol. 15, iss. 2, pp. [13]-25

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125899>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IVO POSPÍŠIL

**POSTAVA „PATRIARCHY SLAVISTIKY“
U EDWARDA L. KEENANA
(JOSEF DOBROVSKÝ AND THE ORIGINS
OF THE IGOR' TALE, 2003)**

**THE FIGURE OF THE „PATRIARCH OF SLAVONIC STUDIES“
IN EDWARD KEENAN'S WORK
(JOSEF DOBROVSKÝ AND THE ORIGINS OF THE IGOR' TALE, 2003)**

Abstrakt

Autor přítomného příspěvku se zabývá úlohou osobnosti Josefa Dobrovského v utváření *Slova o pluku Igorově* na pozadí knihy (2003) Edwarda Keenana. Autor vysoce oceňuje precizní Keenanovu analýzu osobnosti Dobrovského a její psychického ustrojení, jakož i básnického nadání, jež se reflektuje v tzv. Bowringově aféře. I když není o Dobrovského autorství přesvědčen, sdílí názor vyjádřený několika odborníky na středověké texty, že *Slovo* – podobně jako *Edda starší* a *Edda mladší*, *Píseň o Nibelunzích* nebo *Kalevala* – vzniklo textovým navrstvováním.

Abstract

The author of the present contribution deals with the role of Josef Dobrovský's personality in the formation of the *Igor' Tale* at the background of Edward Keenan's book (2003). The author highly appreciates Keenan's precise analysis of Dobrovský's personality and its psychic structure as well as his poetic gift reflected in the so-called Bowring affair. Though he is not convinced about Dobrovský's authorship of the *Igor' Tale*, he shares the view expressed by several specialists in medieval texts that the *Igor' Tale* – like *Elder* and *Younger Edda*, *Nibelungenlied* or *Kalevala* came into existence via textual stratification.

Klíčová slova

Slovo o pluku Igorově a problém jeho pravosti ■ postava J. Dobrovského a jeho psychická deviace ■ Dobrovský jako básnický tvůrce ■ *Slovo o pluku Igorově* jako textové navrstvení

Keywords

The Igor' Tale and the problem of its authenticity ■ the figure of J. Dobrovský and his psychic deviation ■ Dobrovský as a poetic creator ■ *The Igor' Tale* as a textual stratification

Postava Josefa Dobrovského (1753–1829; zemřel v klášteře u Milosrdných bratří v Brně, o jeho smrti složil Miloš Štědroň na konci 80. let

minulého století oratorium) vždy budila badatelský zájem; obvykle se vycházelo z klasické biografie a bibliografie, jejichž autory jsou mj. Vincenc Brandl, František Kubka, Galina Moisejeva, Miloslav Krbec, Zdeněk Mysliveček (o Dobrovského nemoci), vpsled také Antonín Měšťan.¹

V komentáři ke knize Edwarda Keenana o původu *Slova o pluku Igorově*, v níž je J. Dobrovský silným kandidátem na mimovolné a ne zcela dobrovolné autorství *Slova*, jsme se věnovali spíše *Slovu*, jak je čte Keenan a jeho argumentům; článek jsem dedikoval svému rusistickému učiteli, lingvistovi prof. Romanu Mrázkovi, jenž o *Slovu* vedl četné hovory, i když oficiálně hájil jeho tzv. pravost (zemřel 17. 11. 1989), jda ve stopách svého slavného jmenovce Romana Jakobsona, ale myslím, že o tom nebyl dokonale přesvědčen. Ostatně podezřívát „patriarchu“ z podvrhu bylo chápáno jako podlé a zvrhlé i v polemikách, které se po Keenanově publikaci a jeho pražském vystoupení strhly. Je těžké oddělit emoce a vědecké reality, mnozí Rusové si z nacionálních důvodů nechtějí středověkost památky za žádnou cenu vzít (dokonce, jak víme, znají i dataci textu – 1185, což je podle letopisné povídky – jediného dokladu, že se zde popisuje nějaká realita; v roce 1985 také vydali exkluzivní publikaci s uvedením všech překladů *Slova* do jiných jazyků včetně novorůštiny, mimovolné to přiznání, že jazyk *Slova* je asi dost specifický; Keenan tautologicky tvrdí, že jazyk *Slova* je prostě jazyk *Slova*, ničemu se ani zdaleka nepodobá).²

Slovo o pluku Igorově patří k úhelným kamenům tzv. staroruské literatury: za desetiletí, kdy se s ním v primární i sekundární literatuře pracovalo, zanechalo v jeho koncepci a interpretaci, zejména v ruském prostředí, takové stopy, že bez něj nelze vlastně vyložit středověkou ruskou literaturu jako souvislost a komplex. D. S. Lichačov hovořil o jeho centrální úloze v celku staroruské literatury a byl to právě on, kdo vysvětlil začle-

¹ Viz jeho knihu *Česká literatura mezi Němci a Slovy*, Praha 2002. Viz naši recenzi a další pojednání: Kulturní zápisník. Rozbíjení bariér aneb Hořkosladký úděl zprostředkovatelů, *Univerzitní noviny 10*, Brno 2002, s. 60–62. *Slavica Litteraria X/6*, Brno 2003, s. 177–179. Evropan a ambasador české kultury. K úmrtí profesora Antonína Měšťana, *HOST 6*, Olomouc 2004, s. 35. Gorzkosłodki los pośredników – czeski slawista i niemiecki profesor Antonín Měšťan, *Slavia Occidentalis 61*, Poznaň 2004, s. 179–183. Vyslanec české kultury, světoobčan a obnovitel Slovanského ústavu Akademie věd ČR Antonín Měšťan (1930–2004), *Slavica Litteraria X/8*, Brno 2005, s. 171–172.

² Odkazujeme zde k textu své stati, jenž tu využíváme: Slovo o pluku Igorově v kontextu současných významů: Keenanova hypotéza a její souvislosti (K pokusu o „nové řešení“ dávného problému původu *Slova o pluku Igorově*). Památce prof. Romana Mrázka, *Slavica Slovaca 42/1*, Bratislava 2007, s. 37–48.

nění *Slova* do středověku, že se dnes stalo územ pokládat *Slovo* – už bez pochybností a dokonce bez jakékoli zmínky o nějaké v minulosti vedené polemice – k ruské literatuře středověku, dokonce přímo 12. či počátku 13. století.³ Sovětské vydání *Slova* k hypotetickému jubileu Igorovy bitvy s Polovci, kterou letopisná povídka datuje rokem 1185, vyšlo k údajnému 800. výročí přesně roku 1985.⁴ Jinak je literární produkce posledních třiceti let ruskými vydáními *Slova* – nejčastěji v novoruských překladech – v podstatě zahlcena: zejména se reeditují překlady Apollona Majkova a Nikolaje Zabolockého.⁵ V posledních desetiletích se objevila řada nových interpretací nebo reinterpretací.⁶

- 3 Srv. Лихачев, Д. С., „Слово о полку Игореве“ и культура его времени, Ленинград 1978.
- 4 Сазонов, Л. И. (ed.), *Слово о полку Игореве: 800 лет*, Москва 1985.
- 5 Např. vydání z Jaroslavi (1971) v překladu A. Majkova nebo básnický překlad V. A. Žukovského (vyd. Leningrad 1964), A. S. Puškina (např. oděské vyd., pravděpodobně 1892), kyjevské vydání z roku 1979, mj. také s překladem N. Zabolockého; slavný je anglický překlad Vladimira Nabokova (nejnověji reeditovaný: Sankt-Petěrburg 2004).
- 6 Viz např. Гетманец, М. Ф., *Тайна реки Каялы: Слово о полку Игореве*, Харьків 1982, 1989. Прийма, Ф. Я., *Слово о полку Игореве в русском историко-литературном процессе первой трети XIX века*. Ленинград 1980. Od 60. let 20. století, kdy se objevila poslední ruská polemická kniha o *Slově* Alexandra Alexandroviče Zimina (1920–1980) *Слово о полку Игореве: Источники, время создания, автор* (Москва 1963) se však již nikdy neobjevil text, který by tzv. pravost (časovou autentičnost) *Slova* vyvracel. Osud A. A. Zimina a štvance na něho v bývalém SSSR, kterou se marně snaží relativizovat stati v tzv. *Encyklopedii Slova* (internetová verze – viz dále), by si ovšem zasloužily samostatného pojednání. Z dalších textů by si zasloužily bedlivé pozornosti např., Козлов, В. П., *Кружок А. И. Мусина-Пушкина и Слово о полку Игореве. Новые страницы истории древнерусской поэмы в XIII веке*, Москва 1988. Tyto práce vycházejí z přesvědčení o středověké autenticitě *Slova*, jak ji prezentuje již S. V. Russov v příspěvku О подлинности Древняго Русскаго стихотворения, известного под названием *Слово о Полку Игореве, Игоря Святославля, сына Ольгова*, Санкт-Петербург 1834. I lingvisticky orientovaná kniha českého exulanta v Dánsku Jaroslava Vincence Pavlíka z 80. let 20. století, o níž v 90. letech minulého století přednášel v Brně, předpokládá zcela beze zbytku středověký původ textu (Pavlík, J., *Относительно семантики наречия «ту» в Слове о Полку Игореве. По случаю 800-летней годовщины битвы на реке „Каяле“*, Odense 1986. Další pomocný materiál pro studenty na podobné téma stejného autora: *Das Lied von der Heerfahrt Igers. Hilfsmaterial zur Prüfung in der russischen Sprachgeschichte: Hauptfachstudium: Russische Sprache und Kultur*, Odense 1986. Z podobného axiomatu vycházely i ceněné knihy ruského, resp. běloruského exulanta v Praze Jevgenije Ljackého (*Слово о полку Игореве: повесть о князях Игоре, Святославе и исторических судьбах русской земли. Очерк из истории древне-русской литературы, композиция, стиль*, Praha 1934) a Slavomír Wollman (*Slovo o pluku Igorově jako umělecké dílo*, Praha

Staroruská literatura má – oproti jiným evropským literaturám – výrazné specifikum spočívající hned v několikerém vývojovém přeryvu, zvlátní morfologicko-žánrové struktuře a v poetologické návaznosti modelované novou ruskou literaturou. Staroruská literatura jako celistvý fenomén se nezjevila našemu zraku ihned, ale byla pozvolna utvářena a modelována z roztroušených textů, které musely být objeveny, kriticky vydány a komentovány; z nich se formoval evoluční řetězec a literárně-historické modelování muselo překlenout časové průrvy a vývojovou diskontinuitu. Při utváření sugestivního modelu staroruské literatury nikoli jako panoramatu izolovaných církevních a světských textů většinou nepůvodního charakteru, ale jako originální struktury sehrálo podstatnou úlohu právě *Slovo o pluku Igorově* jako tzv. centrální slovesná památka. Ještě Puškin – byť tehdy bylo již *Slovo* známo a publikováno a on sám je později přeložil – nevěděl nic o jevu, kterému se dnes říká „древнерусская литература“ – alespoň o něm neuvažoval jako o komplexním jevu. V poznámkách z let 1824–25, jež se týkají příčin, které zpomalily vývoj ruské literatury, a poezie tzv. klasické a romantické, není o staroruské literatuře ani zmínky; spíše se zdůrazňuje odvozenost ruské literatury z cizích paradigmat. Podobný charakter má ostatně známý hyperbolický výrok V. G. Bělinského ze stati Literární snění (Литературные мечтания, 1834), že v Rusku není literatura.

Centrální postavení *Slova o pluku Igorově* (snad z konce 12. stol.) mimo veškerou pochybnost doložil jeho největší znalec D. S. Lichačov v knize *Slovo o pluku Igorově a kultura jeho doby* (1978). Spory kolem autenticity *Slova* již tehdy – zejména jeho zásluhou – pozvolna utichaly, ostrost konkrétních, většinou jazykovědných argumentů se stúpila; v tomto okamžiku použil ruský badatel metody odstupů a nahlédl: vzdálil se od konkrétního textu, aby jej uviděl v širších souvislostech a pokusil se definitivně dokázat jeho pravost akcentací jeho kontextového charakteru. Autenticita *Slova* je dokazována z toho, že je vyložitelné z dobových souvislostí, že mezi ním a ostatními staroruskými texty té doby existují vzá-

1958). Provokativní knihou z novější doby je *Аз и Я. Книга благонамеренного читателя*, Алма-Ата 1975, kazašského básníka Olžase Sulejmana (Sulejmena, rus. Sulejmenova), v níž vyslovuje hypotézu, že text je původu poloveckého a byl do staroruského nebo církevněslovanského jazyka východoslovanské redakce kontaminován dalšími vlivy (poloveckými, tj. turkickými) teprve volně přeložen; kniha vyvolala okamžitou reakci D. S. Lichačova, nicméně s ohledem na nacionální citlivost byla jeho polemika v podstatě mimořádně zdrženlivá až uctívá. J. Heidenreich-Dolanský na podobné problémy narazil ve své knize *Neznámý jihoslovanský pramen Rukopisů královédvorského a zelenohorského*. Academia, Praha 1968.

jemné vazby, vzájemná podmíněnost. Cestu od faktografického, jazykově stylistického konkrétna ke kulturním makroblokům a sémiotice nastoupil Lichačov v 60. letech 20. století v době silícího vlivu strukturalismu reprezentovaného v tehdejším SSSR zejména tartuskou školou J. Lotmana po známé poradě v Gorkém (1961) a publikací M. Bachtina – celková tendence znovu směřuje k zpožděné prevalenci literární morfologie (viz jeho *Poetiku staroruské literatury* z r. 1967) a ústí do generální sémiotiky (kniha *Poezie sadů* z r. 1982), i když je čas od času doplňována i vstupy do moderní literatury (úvod k prvnímu oficiálnímu sovětskému vydání Pasternakova Doktora Živaga, 1988, čes. 1990). Tato metoda, která se takticky vzdálila nekonečným textovým sporům a vyzvedla *Slovo* a jeho problematiku do jiné roviny, na jiné „patro“ literárněvědného výzkumu, však nemohla vyvrátit konkrétní pochybnosti (např. problém dynamické funkce přírody, metatextové návaznosti – Bojan a pěvec *Slova*, citové exaltace aj.).

Mladý svobodný zednář N. M. Karamzin cestující po západní Evropě na prahu Velké francouzské revoluce může být emblémem tohoto úsilí: svými *Dopisy ruského cestovatele* (Письма русского путешественника, 1791–92) poskytl nové možnosti například vývoji ruského románu. Pouhé srovnání Radiščevovy *Cesty z Petrohradu do Moskvy* (Путешествие из Петербурга в Москву, 1790) a jeho *Dopisů* plně postačí, abychom si uvědomili propastný rozdíl, který dělí tyto v podstatě časově souběžné texty.

Pozdější přílohou *Dopisů* je *Několik slov o ruské literatuře* (Несколько слов о русской литературе) stylizovaných jako francouzsky psaný dopis redakci hamburského časopisu *Spectateur du Nord* roku 1797 v podobě informace o Rusku určené evropskému čtenáři, v níž srovnává *Slovo* s *Ossianem* a dodává, že zmínka o Bojanovi znamená, že i před pěvcem *Slova* byli na Rusi velcí pěvci, jejichž výtvoři zničil čas. Je to vsutku delikátní motiv: *Ossian* byl odhalen jako podvrh skotského učitele Jamese Macphersona (1776–1796) a i když je dnes především díky již zmiňovanému D. S. Lichačovovi *Slovo* konvenčně pokládáno za autentickou literární památku středověku, pochybnosti zůstávají. Karamzinův popis básnického textu může tedy být sebeckvalným líčením vlastního díla (neboť N. M. Karamzin bývával jedním z „podezřelých“), konstruováním tradice a generačních poetologických řetězců; úporná snaha vytvořit celek ruské literatury s minulostí a přítomností, její obraz v zahraniční jako fenomén kulturně hodnotový a především celistvý, který je zcela srovnatelný se zachovanými texty evropských literatur, může být vykládána i jako počátek systematického ruského modelování a scelování existující autentické literatury středověku chápaného takřka jako státní úkol.

Problém autenticity *Slova*, k němuž se v minulosti vyjádřili – ať tak, či onak – povolanější, kromě D. S. Lichačova⁷ také R. Jakobson, André Mazon a jeho český sorbonnský žák Jan Frček (1896–1942), jenž upozornil na souvztažnost *Slova* a *Zadonščiny*⁸, prostě nezmizel, i když podle nepsané konvence je *Slovo* pokládáno za autentickou součást literatury ruského středověku a takto je traktováno v ruských i západních dějinách ruské literatury, přičemž se o pochybnostech někdy naprosto mlčí, i když k památce a historii její percepcce patří (např. v *Cambridge History of Russian Literature*, 1989; podobně není polemika zmíněna ani v superstručných úvodních poznámkách v knize, jež se ovšem soustřeďuje na novoruskou literaturu: R. Lauer: *Geschichte der russischen Literatur. Von 1700 bis zur Gegenwart*. Verlag C. H. Beck, München 2000); „černá skříňka“ však nicméně ukazuje na nesamozřejmost utváření staroruského písemnictví, v němž má tento text ústřední interpretační a kontextovou pozici. Kontextovou pozici *Slova* a vůbec podmíněnou pozici celé staroruské literatury jsme uměřeně vyjádřili jinde.⁹

V současnosti tedy v podstatě všechny učebnice ruské literatury pokládají *Slovo* jaksi automaticky za středověký text a dokonce ani v náznaku neodkazují k minulým polemikám, ať již je vedli již zmínění André Mazon¹⁰, nebo jeho sorbonnský žák Jan Frček, nebo se ani nesnaží *Slovo*

⁷ Лихачев, Д. С., *Культурное наследие Древней Руси*. Москва 1976. Tůž: *Литература Древней Руси в литературном процессе средневековья*, Москва 1980. Tůž: *Поэтика древнерусской литературы*, Ленинград 1967. Tůž: *Поэзия садов: к семантике садово-парковых стилей*, Москва 1982. Tůž: *Развитие русской литературы X-XVII веков. Эпохи и стили*, Ленинград 1973. Tůž: „Слово о полку Игореве“ и культура его времени, Ленинград 1978. Tůž: *Великое наследие. Классические произведения литературы Древней Руси*, Москва 1975. Lichačovovu pozici dokreslují i útvary, které publikoval v 80. a 90. letech v 20. století nebo které vyšly po jeho smrti (D. S. Lichačov, nar. 28. 11. 1906 v Sankt-Petěrburgu – zemřel 30. 9. 1999 tamtéž), kdy se tato postleže velmi oficiální postava sovětské vědy a politiky stala vlajkovou lodí glasnosti a perestrojky a postleže i postsovětské ideologie: *Я вспоминаю. „Прогресс“*, Москва 1991; *Историческая поэтика русской литературы. Смех как мировоззрение и другие работы*, Санкт-Петербург 2001; *О филологии. „Высшая школа“*, Москва 1989; *Очерки по философии художественного творчества*, Санкт-Петербург 1996; *Избранное. Воспоминания*, Санкт-Петербург 2000.

⁸ Frček, J., *Zadonščina: Staroruský žalozpěv o boji Rusů s Tatyry r. 1380. Rozprava literárně dějepisná. Kritické vydání textů*, Praha 1948.

⁹ Pospíšil, I., Existence, struktura, rozpětí a transcendence staroruské literatury (Poznámky k některým metodologickým problémům), *Slavica Litteraria X/1*, Brno 1998, s. 27–37.

¹⁰ Mazon, A., *Le Slovo d'Igor*, Paris 1940.

spojit s dalšími texty, látkami a problémy, o nichž psali např. J. Heidenreich-Dolanský¹¹ a John Fennel¹² (mj. editor korespondence Andreje Kurbského a Ivana Hrozného a anglického překladu z r. 1955) aj.

Kniha **Edwarda Keenana**, která před časem vzbudila poměrně značnou, byť spíše deklarativní pozornost¹³, vychází především z důkladného lingvistického školení tohoto – zdánlivě paradoxně – amerického žáka Romana Jakobsona (1896–1982), vášnivého zastávce pravosti *Slova*.¹⁴

Již na první pohled je zajímavé, že Keenan ve své knize, v níž s velkou určitostí pokládá za autora *Slova* – i když vlastně nezáměrného – Josef Dobrovského, cituje řadu autorů, ale na druhé straně zase řadu podnětných děl z nějakých důvodů vynechává: to se stalo například s knihami J. Heidenreicha-Dolanského (1903–1975, viz pozn. 6), S. Wollmana (roč. 1925–2012) a Jaroslava Vincence Pavlíka (nar. 1931, obě pozn. 6). Nemyslím, že je to zásadní vada, která by měla na jeho hypotéze něco změnit, ale přesto je dobré to vědět.

Keenanovu knihu – jako literární vědec a rusista – pokládám za vážný pokus ukázat na složité souvislosti utváření textu; nedokážu pouze na základě poetologických argumentů dát autorovi jednoznačně za pravdu nebo naopak jej vyvracet a vyvrátit; jeho lingvistické a detektivně deduktivní argumenty mi však připadají podložené a jeho vědecký aparát – bez ohledu na to, co bylo řečeno, – za dostatečný, místy nadstandardní až impozantní. Domnívám se, že z pozice jednoho oboru, ať již to jsou etymologie, dialektologie, onomastika, srovnávací jazykověda jako taková, stejně jako literární věda, poetika, historiografie, archeologie, politická geografie aj., nelze *Slovo* jednoznačně posoudit, že je k tomu třeba komplexnějšího přístupu, včetně jistého druhu investigace, o niž se Keenan pokusil; před ním se tento bludný kruh uzavřených monád pokusil – jak již výše uvedeno – chytře rozrazit D. S. Lichačov (viz pozn. 5). Za podstatné argumenty musím pokládat právě ty, které vycházejí z umělecké

¹¹ Dolanský, J., *Záhada Ossiana v Rukopisech královédvorském a zelenohorském*, Praha 1975.

¹² Fennel, J. – Stokes, A., *Early Russian Literature*, London 1974.

¹³ Keenan, E. L., *Josef Dobrovský and the Origins of the Igor' Tale*, Cambridge 2004.

¹⁴ Viz alespoň tyto Keenanovy práce: *A Logical Base for a Transformational Grammar of English*, Philadelphia 1969; *Logical Types for Natural Language*, Los Angeles 1978; ed., *Colloquium on Formal Semantics of Natural Language*, Cambridge 1975; *Universal Grammar* London 1987; ed., *Boolean Semantics for Natural Language*, Reidel 1985; *Bare Grammar: Lectures on Linguistic Invariants*, Stanford 2003.

podstaty díla a ty spíše podporují pochybnosti o středověké dataci *Slova* (náznaky metatextovosti, tj. kontrast tzv. Boiana/Bojana a pěvce *Slova*, dynamiku přírodních popisů, tolerovaná úloha pohanských božstev, nezakrytí pohanského a folklórního ladění textu apod.). Jestliže se kdysi zdálo, že čistě lingvistická a často i historická argumentace je pro rozhodování o pravosti *Slova* nedostačující, nyní přicházejí textové či poetologické argumentace zase vhod; sám D. S. Lichačov – jak již vícekrát uvedeno – jich využil k tomu, aby ukázal, že *Slovo* je sice v dobovém kontextu staroruské literatury výjimečné, ale současně v ní vytváří poetologickou síť, že s dobovými texty genealogicky i poetologicky souvisí; říká, že *Slovo* mělo v staroruské literatuře centrální (ústřední) úlohu. I to je však dvojsečný argument: ukazuje totiž, že kdyby se doložila nebo alespoň zpochybnila středověká autenticita *Slova*, zhroutil by se celý pracně po desetiletí utvářený systém staroruské literatury jako domeček z karet – nebo by aspoň pozbyl své podstatné hodnoty, které jsou dány také kontextovostí, propojeností textů. Jinak řečeno: tzv. centrální postavení *Slova* může být jen dalším argumentem potvrzujícím mnohost středověkých pramenů novověkého textu, jak na ně upozorňují skeptici.

Edward Keenan (nar. 1935) je profesorem historie (Andrew W. Mellon Professor of History) na Harvardově univerzitě a ředitelem Dumbarton Oaks Research Library and Collection tamtéž. Je odborníkem na historii Moskevské Rusi (Muscovite history) a na kulturní dějiny východních Slovanů; byl také ředitelem Ruského výzkumného centra a Centra pro středovýchodní studia, má stolicí historie a je děkanem Graduate School of Arts and Sciences. Jeho lingvistické práce již byly uvedeny; demytizace je do značné jisté míry důležitým tématem jeho prací lingvisticko-kulturněhistorických: v roce 1971 vydal knihu zpochybňující pravost korespondence Ivana IV. Hrozného a Andreje Kurbského,¹⁵ kde tvrdí, že šlo o apokryfické dopisování dvou bojarů období smuty, což vyvolalo kritickou odezvu D. S. Lichačova. Jeho práce o Josefu Dobrovském jako hypotetickém autorovi *Slova* pochopitelně opět nenašla jednoznačný ohlas: vzbudila obdiv, podiv i negativní odezvu, ale i běžné, střízlivě kompetentní reakce.¹⁶ Na jednu okolnost (tzv. ukrajinskou stopu) si bez komentáře dovoluji upozornit: E. Keenan vydal roku 2001 v Kyjevě eseje *Rossiiski istorični mify*; přítomná kniha zase vychází jako součást Harvard Series

¹⁵ Keenan, E. L., *The Kurbskii-Groznyi Apocrypha: The Seventeenth-Century Genesis of the „Correspondence“ Attributed to Prince A. M. Kurbskii and Tsar Ivan IV*, Cambridge, Mass., 1971.

¹⁶ Viz např. I. Szarysz (University of Waterloo), *Slavic Review*, Spring 2005, s. 218–219.

in Ukrainian Studies, mimo jiné pro Harvard Ukrainian Research Institute a Davis Center for Russian and Eurasian Studies.

Ve struktuře práce-detektivky či – jak Rusové někdy říkají – skoro badatelského románu (роман-исследование) zaujímá centrální místo – kromě nového přečtení Slova – „psychologická“ kapitola *The Blue Abbé*. V ní Keenan sugestivně líčí dobovou atmosféru zasaženou kultem Ossiana, když do Ruska 17. srpna 1792 přijíždí Josef Dobrovský. Keenan neváhá citovat ani známý dopis Václavu Hankovi o potížích s českými chlapci v Německém (nyní Havlíčkově) Brodě, o němž píše jak G. Moisejevová a M. Krbec, tak především Vincenc Brandl v Životě Josefa Dobrovského (1884). Keenan v této kapitole pečlivě sleduje zásadní životní kroky J. Dobrovského včetně počátečních profesních neúspěchů a zdůvodňuje jeho vědeckou prioritu – bibliistiku. Jeho švédskou a ruskou cestu a pobyt pokládá za nejproduktivnější vědeckou cestu v dějinách slovanské filologie. Akcentuje také, jaké štěstí Dobrovského potkalo s příchodem Josefa II. a Kateřiny II., neboť oba – potlačující kláštery – přikázali, aby klášterní rukopisy byly dodávány do akademických knihoven, a tak zpřístupněny široké veřejnosti – o tom svědčí Dobrovského nadšené dopisy z Ruska.

Klíčem ke Keenanovu podezřívání Dobrovského z mimovolného autorství *Slova* (poslal pár ukázek, kde spojoval texty autentické a své vlastní – proto je *Slovo* jen souborem fragmentů) je jeho zvyk zanechávat ve všech prostudovaných knihách své podtrhávání a spousty poznámek; to Keenana často přivádí přímo ke kruciálním partiím *Slova*, kde Dobrovský jako dnešní postmodernisté využíval cizí text, zejména Skarynův pražský překlad bible (*Bivlija ruska*). Celou „jazykovou atmosféru“ *Slova* charakterizuje jako bohemicum, tedy to, co Rusové eufemisticky označují za polskou nebo běloruskou stopu.

Keenanova detektivka pokračuje v tom smyslu, že Dobrovského choroba, tedy maniodepresivní psychóza, se zhoršila zejména po pobytu v Rusku a ovšem také v souvislosti s tzv. Bowringovou aférou, do níž byl zapleten hlavně Josef Jungmann, jenž v dopise anglickému slavistovi Johnu Bowringovi¹⁷ odkazuje k tomu, že Dobrovský nemá valného smyslu pro poezii a že jeho návrhy do připravované české antologie (vyšla 1832 jako *Cheskian Anthology: Being a History of the Poetical Literature of Bohemia, with Translated Specimens*) nemá brát nekriticky (to se

¹⁷ Viz Mikulová, H., Anglický slavista John Bowring ve sbírkách Literárního archívu Památníku národního písemnictví (zapomenuté výročí). *Opera Slavica* VII/1, Brno 1997, s. 42–44.

ostatně v Bowringově edici projevilo, takže Jungmannovi se zapůsobit podařilo). Dobrovský se o tom promptně dozvěděl a dal to v dopise Bowringovi o českých falzech najevo, i když je viděl diferencovaně, leč jako jeden z pramenů uvádí právě *Slovo*.

Dosud neexistuje, jak si Keenan oprávněně stěžuje, žádná analýza ruské nebo sovětské skeptické školy a přitom pochybnosti vyvstávaly hned zpočátku. Mezi pochybovači byli hlavně profesori ze západních oblastí tehdejší Ruské říše (dnešní Bělorusko, Litva a Ukrajina): Michail Trofimovič Kačenovskij (1775–1842) a Osip Ivanovič Senkovskij (Józef-Julian Sękowski)¹⁸; po smrti Senkovského skeptické hlasy v Rusku v podstatě umlkají – *Slovo* se stává národní ikonou. Přitom další argumenty mohlo přinést vydání Zadoňšiny (v roce 1852) i Barsovova práce o *Slově* jako památce „družinné Rusi“¹⁹; nicméně filologové dál v *Slově* objevovali různé pozoruhodnosti (již uváděné na křesťanský středověk příliš svobodomyšlné odkazy k pohanským bohům, detailní znalost bible, Židovské války Josepha Flavia atd.). Skeptici zůstali, ale nikoli v akademických kruzích (O. Senkovskij, L. Tolstoj aj.): skepse – až na jednu již zmíněnou výjimku (A. A. Zimin, 1920–1980) – přicházela však výlučně ze zahraničí.

Legenda hlásá, že dílo vytvořil génius 12. století a že se k nám dostalo v nepovedené, diletantské podobě na základě rukopisu, který se nenávratně ztratil (s. 11). V moderní době přinesl nejvíce skeptických argumentů André Mazon (1881–1967), jenž podle E. Keenana zcela přesně spojil toto dílo s aktuální politikou Kateřiny II. směřující k ovládnutí Černého moře (podle poněkud sarkastického A. Mazona je to básnický dodatek ke smlouvě z Iaši); kromě toho Mazon snesl i zásadní argumenty literárněhistorické a poetologické. Nejpozoruhodnější odstavec z Mazonovy

¹⁸ Osip Julian (Ivanovič) Senkovskij, pseudonym Baron Brambeus (hrdina jeho nejznámější prózy), se narodil 19. 3. (31. 3.) 1800 u Vilna (Vilnius), zemřel 4. 3. (16. 3.) 1858 v Sankt-Petěrburgu, ruský spisovatel, novinář a orientalista polského původu, profesor Petrohradské univerzity. 1834–1847 byl redaktorem časopisu *Библиотека для чтения*. Proslul jako ironik a pamfletista, autor dějově bohatých, dobrodružných a exotických příběhů, jimiž stimuloval mimo jiné vývoj fantastické a vědeckofantastické prózy. Na jeho poetiku navazovala ruská dějová próza 20. let 20. století. Česky vyšla v roce 1985 *Fantastická putování barona Brambeuse*. Známa je monografie o O. Senkovském z pera Veniamina Kaverina (1902–1989), který sám začínal jako resuscitátor avanturní prózy v ruské literatuře 20. let 20. století (Kaverin, V. A., *Baron Brambeus*, 1929, 1966).

¹⁹ Барсов, Э. В., *Слово о полку Игореве как художественный памятник Киевской дружинной Руси*, Москва 1887–1889. Keenan odkazuje k reprintu (*Slavistic Printings and Reprintings*, vol. 95, nos. 1–3, The Hague 1969).

knihy²⁰ cituje Keenan v úplnosti (podle Mazona je dílo místy skvělé, ale jinak průměrné; autor prý měl k dispozici pozdní verze Zadonščiny, staré rukopisy, byliny, Macphersona a celou pozdější inspiraci romantiků, byl přívržencem ruské územní expanze). I když se podle Keenana Mazon v detailech mýlí, v obecných rysech má pravdu. To, co se odehrálo pak, nazývá Keenan křížovou výpravou proti skeptikům (crusade against skeptics), jíž se zúčastnili hlavně Roman Osipovič Jakobson (1896–1982) a Dmitrij Sergejevič Lichačov (1906–1999) a ovšem další.

Dále již jen odkážeme k úvodním stranám Keenanovy publikace, na nichž znovu zvažuje argumenty Mazonovy kontra Jakobsonovy a ihned přechází k vystoupení A. Zimina, které obsáhle komentuje (zejména na s. 21 a n.), stejně jako si váží pojednání J. Fennella o textologickém trianglu se závěrem, že *Slovo* mělo své prameny jak v Ipat'jevském letopisu (Hypatian Chronicle), tak v Zadonščině.²¹

Brilantní výkladovou partii představuje v Keenanově knize analýza osobností, které stály u „zrodu“ *Slova* anebo s ním nějak souvisely: Konstantina Fjodoroviče Kalaidoviče (archivář, starožitník, novinář, editor, knihovník Knihovny ministerstva zahraničí) a hraběte Nikolaje Petroviče Rumjanceva (1754–1826). V Kalaidovičově korespondenci s Musinem-Puškinem (1813), jemuž je objev *Slova*, jak známo, tradičně připisován, není ani zmínky o osudu tzv. originálu, což je podle Keenana zvláště nápadné, když jemu samému shořela soukromá knihovna v domě jeho otce; i když se Kalaidovič o *Slově* mimovolně zmiňuje, nikde nepíše o zničení originálu. Analýzou různých již předtím uváděných pramenů *Slova* – tedy Zadonščiny a jejích verzí, Ipat'jevské kroniky, Povesti vremennych let, pskovského Apostola, Molenija Daniila Zatočnika, slovanského překladu Historie židovské války Josepha Flavia a Historie trójské války autor dokládá, že ke všem měl Dobrovský přístup a zanechal na nich své stopy – totiž poznámky. Zde se autor opírá také o práce největšího českého znalce Dobrovského v posledních desetiletích, olomouckého docenta Miloslava Krbce (3. 7. 1924 – 12. 2. 2003)²² a ruské medievistky Galiny Moisejevové (13. 4. 1922 – 2. 1. 1993; často jezdila za M. Krbcem do Olomouce a zastavovala se také na rusistice filozofické fakulty brněnské univerzity).²³

²⁰ Mazon, A., *Le Slovo d'Igor*, Paris 1940, a další dvě práce (viz Keenan, s. 513).

²¹ Keenan, citát na s. 26.

²² Kromě všeobecně známých Krbcových prací na téma Josefa Dobrovského viz také z poslední doby ještě novou edici Krbcova textu Josef Dobrovský a Morava (eds: Ivo Barteček a Miloslav Pospíchal, Olomouc 2006).

²³ Viz Энциклопедия „Слова о полку Игореве“: <http://feb-web.ru/feb/slovinc/>

Krok za krokem sleduje Keenan temná místa *Slova*, aby v nich až příliš úporně hledal onu „českou stopu“, která ho přivede k autorovi. Jeho myšlenkový konstrukt nepostrádá logiku: autor *Slova* neměl dobrou soubudou ruštinu, ale měl k dispozici staroruské texty a znal i jiní slovanské texty a jazyky, nehledě na jinojazyčné prameny, z nichž vyniká zejména znalost češtiny a staročeštiny. Dokládá to ostatně i jeho interpretace slova „kramola“ (v *Slově* se vyskytuje pětkrát a třikrát v kombinaci se slovesem „kovati“): není v Zadonščině, ani v Ipatjevském letopisu, ale staročeské „kramola“ (carmula, carinula) najdeme v Dobrovského korespondenci V. F. Durychovi.²⁴ Patří podle Keenana (např. spolu s „veščij“) k jazyku autora *Slova*; sloveso „kovati“ v metaforickém smyslu podle Keenana neexistovalo v ruštině do roku 1800, ale je přítomno v jiných slovanských, ale i neruských zdrojích (viz české „kout pikle“, tedy v tomto případě „kout nepřátelství, hádky“, přesněji „sprádat hádky“).²⁵ To je jedno z „parádních“ míst Keenanovy knihy. Podobně nápaditá je i interpretace výrazu „уедьє“ – není nikde doloženo; Keenan je hledá v slovese „ujasti“ (ve významu kousnout nebo uštknout); Dobrovský si podtrhl ve Skarynově Bibli tvary slovesa „ujasti“ (ve významu uštknout) a vytvořil jako logické substantivum „уядие“ (čes. újed' = kořist, to, co je k snědení, sežrání). Takových míst je v této kapitole řada. Všechny mají jedno společné: jsou interpretovány sub specie Dobrovského jako autora a jeho výše vypočítaných pramenných textů.

Otázka je, zda přece jen nemáme co do činění s proslulými Baconovými idolami: výchozí hypotéza jako by již přesně (ale deduktivně) zužuje okruh bádání a směřuje je k cíli tak, že generalizuje či dokonce absolutizuje jednotlivé pozitivní nálezy a umisťuje je do interpretační mřížky jako hotové, nicméně brilantně vytvořené.

Podle Keenana byl Dobrovský psychicky nemocný, ale výborně (možná právě proto) kvalifikovaný ke kreativní básnické práci. Místo pocitu, že je tímto „podezřením“ z autorství *Slova* Dobrovský hanoben, to lze brát i opačně: Josef Dobrovský, který mohl být původcem *Slova* mimovolně, spíše v rámci svého básnického zaujetí, jehož výsledek byl zveřejněn jako autentický středověký text a v celkové atmosféře to již nebylo možné vyvracet, je tu ukázán jako člověk mnoha talentů, z nichž některé se projevovaly spíše skrytě. Neřekl bych, že Keenanův portrét Dobrovského jako

es/es3/es3-2661.htm. G. Moisejevová upozornila také na údajné vztahy Musina-Puškina a Kateřiny II. v době přípravy překladu *Slova*.

²⁴ Keenan, *op. cit.*, s. 183.

²⁵ Tamtéž, s. 184.

potenciálního autora Slova je pro „patriarchu slavistiky“ urážlivý, spíše ho lze chápat jako rehabilitaci jeho potlačované umělecké kreativity. Proč většina Rusů trvá na tzv. pravosti Slova, jsme již naznačili: v podstatě to již chtě i nechtě vyjádřili R. Jakobson a D. S. Lichačov: Slovo tak vrostlo do ruské literatury v řadě citací, reminiscencí a aluzí, které jsou cenné jednoznačně z hlediska esteticko-historického, že by s pádem jeho středověké autenticity poklesla esteticko-historická hodnota podstatných vrstev nové ruské literatury, nemluvě o odkazech v literatuře odborné. V současnosti již v Rusku připouštějí, že text pochází snad z 15. století (to je však ještě podezřelejší); spíše mají asi pravdu ti střízlivě uvažující, kteří tvrdí, že Slovo vzniklo pravděpodobně jako řada podobných textů – Edda, Kalevala, Das Nibelungenlied – tj. sestavováním z dobových fragmentů a jejich spojováním; do toho by se vešla i kreativní osobnost Dobrovského jako sestavovatele, adaptátora a dílem i kreátora.

